

הרב שלמה זאב פיק
ר"מ במכון הגבוה לתורה
ע"י אונ' בר-אילן

"המחלל אינו מתחלל" - שיטת ר"ח (מכות ב,א)

שיטה חדשה בדין כהן הנשוי לגרושה

ראשי הפרקים

- א. מחלוקת רש"י ור"ח בפירוש הקל וחומר של בר פדא
- ב. פירוש אחר בדברי ר"ח
- ג. השלכות מהמהדורה קמא של הרמב"ם לענין עבודה ותרומה
- ד. השלכות מנוסחת מהדורה קמא לענין פסולי חיתון

א. מחלוקת רש"י ור"ח בפירוש הקל וחומר של בר פדא

בריש מסכת מכות (ב,א) הגמרא דנה בשאלה למה לא עושים לעדים זוממים (כהנים) שהעידו בכהן אחר שהוא בן גרושה כמו שזממו לעשות, כלומר למה אין פוסלים אותם מן הכהונה כעונש על זממתם שרצו לפסול כהן אחר. הגמרא מביאה מחלוקת בין ר' יהושע בן לוי לבר פדא בדין זה – אם הוא נלמד מן הפסוק או מקל וחומר:

מנהגי מילי? א"ר יהושע בן לוי (אמר ר"ש בן לקיש)¹ דאמר קרא: (דברים יט, יט) ועשיתם לו כאשר זמם, לו - ולא לזרעו. וליפסלוהו לדידיה ולא ליפסלו לזרעיה? בעינן כאשר זמם לעשות וליכא. בר פדא אומר: ק"ו, ומה המחלל אינו מתחלל, הבא לחלל ולא חילל - אינו דין שלא יתחלל.²

¹ המחיקה היא על פי ר' ישעיה פיק ברלין וכן הסכים אתו מהר"ץ חיות וכן הוא בכ"י מינכן ובילקוט שמעוני, וכן גרס הריטב"א. יש אחרונים כמו בעל לשם זבח שגרסו ר"ש בן לקיש או ריש לקיש.

² הראשונים והאחרונים דנים אם בר פדא חולק לגמרי על דברי ר"י בן לוי, או באופן עקרוני מסכים עמו ובא לחזק את דבריו, או חולק על חלק מדבריו, ראה ריטב"א על אתר, ודברי הצ"ח, לשם זבח, אור הישר, ואוצר לחיים שדנים בזה, ואכ"מ.

נחלקו רש"י ורבנו חננאל בפרשנות הקל וחומר של בר פדא. רש"י פירש: "המחלל אינו מתחלל - כהן הנושא את הגרושה שמחלל את זרעו אין הוא עצמו מתחלל מן הכהונה" כלומר מדובר בכהן הדיוט שנשא גרושה ומחלל את זרעו. לעומת פירוש זה, רבינו חננאל פירש: "בר פדא אמר ק"ו המחלל אינו מתחלל פי' כהן גדול שבא על אלמנה וחיללה הוא אינו מתחלל..."

והנה בש"ס וילנא נמצאה הערה של הרב שלמה כהן, מו"ץ דוילנא,³ על דברי רבנו חננאל אלו: "עי' רש"י ורבינו נקט לה בכ"ג דכתיב להדיא בקרא ועי' קידושין עז ב' סוטה כג ב"י". לפי דבריו אין מחלוקת עקרונית ביניהם אלא כל אחד בחר דוגמה אחרת, והר"ח העדיף כהן גדול שבא על אלמנה מפני שדינו מפורש בפרשת אמור (ויקרא כא: יג, טו) שזרעו מתחלל.

אולם יש אחרונים אחרים, שלומדים שיש מחלוקת עקרונית בין רש"י ור"ח והם נחלקו במחלוקת הרמב"ם והראב"ד (איסורי ביאה יז, ב-ג):

הלכה ב: כל כהן שנשא אחת מהשלש נשים אלו בין גדול בין הדיוט ובעל לוקה ואם בא עליה דרך זנות אינו לוקה משום זונה או גרושה או חללה שנאמר לא יקחו עד שיקח ויבעול.

כתב הראב"ד: אין השכל מודה בזה שהרי למדו כהן הדיוט מכהן גדול לחלול הזרע בג"ש זונה זונה הלכך כי הדדי נינהו באסורייהו וטעות הוא בידו והטעהו מה שראה בגמרא כהן גדול באלמנה לוקה שתיים אחד משום לא יקח ואחד משום לא יחלל והוא סבר דוקא כהן גדול ולא היא אלא משום דלא מיתני ליה בכהן הדיוט חלול דאשה בשלא גמר ביאתו קמיירי דליכא חילול זרע עכ"ל.

הלכה ג: אבל כהן גדול שבא על אלמנה לוקה אחת אף על פי שלא קידש שנאמר לא יחלל כיון שבעלה חללה ופסלה לכהונה, אבל זונה וחללה וגרושה הרי הן מחוללות ועומדות קודם בעילתו, ולפיכך לוקה כהן גדול לבדו על בעילת אלמנה לבדה, אף על פי שאין שם קידושין שהרי חללה והוא מוזהר שלא יחלל כשרים לא אשה ולא זרעו.

³ ראה הקדמתו של הרב יחיאל שטרנברג ל"פירוש רבינו חננאל עמ"ס מכות", ישורון יא, תשס"ב, עמ' מד, הע' 9.

וכך פירש הרב חיים דוד מינצר בשיעורי הגר"ח"ד על מסכת מכות (תשנ"ח) על אתר:

גמ' ומה המחלל אינו מתחלל כו', פירש"י כהן הנושא את הגרושה שמחלל את זרעו אין הוא עצמו מתחלל מן הכהונה ע"כ. אבל הר"ח כתב פי' כהן גדול שבא על אלמנה וחיללה הוא אינו מתחלל כו', ופליגי בפלוגתת הרמב"ם והראב"ד פי"ז מאיסו"ב, דז"ל הרמב"ם אבל כהן שבעל אלמנה לוקה אחת אע"פ שלא קידש שנאי לא יחלל כיון שבעלה חיללה ופסלה לכהונה, אבל זונה חללה וגרושה הרי הן מחוללות ועומדות קודם בעילתו. אבל הראב"ד שם פליג דאף כשבעל גרושה לוקה בגמר ביאתו משום שחילל הזרע. ופליגי בהכי דהרמב"ם סובר דזרע לאו איהו קמחלל ומה שנעשה חלל הוא משום דינא דהולך אחר הפגום, אבל הראב"ד ס"ל דאיהו מחלל הזרע ושפיר יש לו ללקות משום זרעו (ויעוי' בגר"ח שם כע"ז) ונראה דרש"י סובר כשי' הראב"ד דאיהו קמחלל הזרע ושפיר יש אף בבעל את הגרושה מחלל שאינו מתחלל, אבל הר"ח ס"ל כהרמב"ם דהזרע לאו משום דידיה הוא דמתחלל, אלא משום דהולך אחר הפגום, לכן בעי לאוקמה באלמנה דמחללה, משא"כ גרושה שאינו מחללה שהרי היא מחוללת ועומדת.⁴

נמצא שרבנו חננאל סבור כמו הרמב"ם ורש"י סבור כמו הראב"ד.⁵

⁴ וכן פירש הרב אלעזר דוד אפשטיין בקונטרס פתח הסוגיא על מסכתות קידושין ומכות (חדרה תשי"ע) על אתר: "והנה רש"י פירש כוונת הגמ' ומה המחלל דקאי על כהן הנושא את הגרושה שמחלל את זרעו, אמנם ר"ח מפרש דקאי על כהן גדול שבא על אלמנה וחיללה, וצ"ע אמאי לא פירש ר"ח כרש"י דקאי על חילול זרעו? ואולי יל"פ עדמש"כ בחידושי הגר"ח בפ"ז מאיסו"ב ה"ב דכהן שבא על גרושה מה שנתחלל זרעו אי"ז רק משום שנתחלל ע"י ביאת איסור אלא גם משום דמאחר שאשתו נתחללה שוב אזלינן בתר הפגום (דהיינו האם) ודו"ק."

⁵ ראה הערת הרב יחיאל שטרנברג לדברי הר"ח, בפירוש הר"ח שפרסם (לעיל הע' 3) עמ' מה, הע' 3, שהקשה לפי רש"י שפירש במסכת קידושין עז,א, ד"ה ונתחללה: "שבא עליה כהן ועשאה חללה שהיתה אסורה עליו משום זונה" וכן כתב שם עז,א: "חזר ובא עליה - הוא או כהן אחר עשאה חללה שהרי אסורה לו משום זונה שאינו נוהג אלא בכהונה", ולפי דבריו גם כהן הדיוט שבא על גרושה זונה וחללה לוקה שהרי חיללה, ואם כן צריך ביאור מה טעם פירש רש"י במכות שמחלל זרעו ולא פירש שמחלל האשה עצמה. לפני זה הוא גם הציע שר"ח סבור כמו הרמב"ם הנ"ל באיסורי ביאה, והוסיף שהאחרונים האריכו לבאר את שיטת הרמב"ם מפני מה כהן הדיוט אינו נחשב למחללה לענין אכילת תרומה. כוונתו היא לדברי הרמב"ם תרומות (ו,ח), שכתב: "אבל התרומה אוכלת אחר שגירשה הישראל או מת אם לא הניח בן ממנה, שנאמר ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה זרע אין לה ושבה אל בית

ב. פירוש אחר בדברי רבנו חננאל

הנה ידוע שכהן שמתחתן עם גרושה נפסל לעבודה, נשיאת כפיים, וכן אינו קורא בתורה ראשון ועוד דינים. אמנם למדנו במשנה במסכת סוטה ג, ז: "כהנת מתחלת וכהן אין מתחלל כהנת", ופירש הרמב"ם שם בפירוש המשניות:

ואמר לא יחלל זרעו, זרעו מתחלל והוא אינו מתחלל. וענין אינו מתחלל, שאינו נעשה חלל לעולם, אלא שהוא פסול כל זמן שהוא נשאר עם אותה האשה שעשאה חללה, כגון שנשא כהן גרושה, הרי כשבא עליה נעשת חללה כמו שנבאר במסכת קדושין בין שהיתה כהנת או לוייה או ישראלית, לפי שזה שאמר כאן כהנת מתחלת אין ענינו שהכהנת בלבד היא שנעשת חללה, אלא ענינו שהיא מתחלת כשאר המתחלות. וכשנעשת אשה זו חללה הרי היא נשאת חללה לעולם בין שמת בעלה או שגרשה. ואותו הכהן כל זמן שהוא עמה הרי הוא פסול לעבודה. ואם גרשה ונדר שלא ישא נשים בעבירה כמו שיתבאר בשביעי דבכורות חזר לכשרותו. ולשון ספרא להחלו, בזמן שהוא נוהג מנהג זה הרי הוא חולין.

וכן פסק הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה יט, א:

אי זו היא חללה זו שנולדה מאיסור כהונה, וכן אחת מן הנשים האסורות לכהונה שנבעלה לכהן נתחללה, אבל הכהן עצמו שעבר העבירה לא נתחלל.

ר' עובדיה מברטנורא גם פירש את המשנה בסוטה כד:

כהנת מתחלת - מן התרומה ומן הכהונה. אם נבעלה לפסולים שוב אינה חוזרת לכשרותה לעולם: כהן אינו מתחלל - אם נשא גרושה חללה או זונה, אלא כל זמן שהוא עמה הוא פסול לעבודה, משגרשה חוזר להכשרו, דכתיב (שם כא) ולא יחלל זרעו, זרעו חלל, והוא אינו חלל:

כעין זה פירש בתפארת ישראל שם, וכן פירש המאירי שם בבית הבחירה לסוטה כב, ב:

אביה כנעוריה מלחם אביה תאכלי" ואם כהן הדיוט נושא גרושה ובוועל אותה חללה לאכילת תרומה. עיין למשל אור שמח איסו"ב יז, ג, שהקשה כך, וראה שם מה שתירץ, ואכ"מ.

וזה הכהן כל מה שהוא עמה הוא פסול לעבודה וכאשר גירשה ונדר שלא ישא נשים בעבירה כמו שיתבאר בשביעי מבכורות יחזור לכשרותו ולשון ספרא להחלו בזמן שהוא נוהג מנהג זה הרי הוא חולין...

מקור הדין שצריך להדיר הנאה היא במשנה בכורות פ"ז מ"ז (וכמו שצ"ח הרמב"ם בפירושו למשנה בסוטה): "אלו כשרין באדם ופסולין בבהמה... הנושא נשים בעבירה פסול עד שידיר הנייה..." ופירש הרמב"ם שם:

והטעם שהצרכנו בנשיאת נשים נדר, ובטומאה מספיק שיקבל בלבד, מפני שיש שם תאוה האונסתו ולפיכך לא הסתפקנו אלא בנדר, ובתנאי שידור על דעת רבים שאין לו הפרה אלא לדבר מצוה כמו שנתבאר בתלמוד, ואין אנו יכולים לומר שמא ילך אצל חכם ויאמר לו נדרתי נדר על דעת רבים אלא שאירע לי דבר מצוה ורוצה אני להתיר את הנדר בשביל כך, לפי שהחכם יאמר לו על איזה דבר נדרת, כי הכלל אצלינו צריך לפרוט את הנדר.

להלכה כך פסק הרמב"ם בהלכות ביאת המקדש ו, ט:

כהן שהיה נושא נשים בעבירה אינו עובד עד שידירוהו ב"ד על דעת רבים כדי שלא יהיה לו הפרה שלא יוסיף לחטוא ועובד ויורד ומגרש, וכן אם היה מטמא למתים פסול עד שיקבל עליו בב"ד שלא יטמא, ואם עבר ועבד קודם שידיר או שיקבל אף על פי שהוא נשוי בעבירה לא חילל עבודה.

וכן נפסק הלכה זו בשו"ע או"ח קכח, מ:

כהן שנשא גרושה, לא ישא כפיו ואין נוהגין בו קדושה אפילו לקרות בתורה ראשון; ואפילו גירשה או מתה, פסול עד שידור הנאה על דעת רבים, מהנשים שהוא אסור בהם.

ופירש המשנה ברורה שם, ס"ק קמז:

כהן שנשא גרושה וכו' - וה"ה חללה וזונה או חלוצה ומה שנתבאר בסמוך שאין שאר עבירות מונעים נ"כ היינו דוקא בעבירות שאין שאר הכהנים מוזהרים יותר מישראל אבל במה שהכהנים מוזהרים יותר מישראל שקדושת כהנים גרם לו והוא חיללו לפיכך פסול מדרבנן לכל דבר כהונה עד שידור ע"ד רבים וכו'.

הרי כל הפסול של כהן הנשוי לגרושה הוא מדרבנן בלבד.

והנה מצאנו חידוש עצום במהדורת ר"י קאפח זצ"ל לפירוש המשנה של הרמב"ם לסוטה (ג,ז). הרמב"ם במקור גרס "אלא שהוא חלל כל זמן שהוא נשאר עם אותה האשה שעשאה חללה, לעומת המהדורה שלנו שהוא שינה ל"פסול כל זמן שהוא נשאר עם אותה אשה". לפי תיקון זה, הרב קאפח טוען שהרמב"ם שכח למחוק את המלה "לעולם" ארבע מלים לפני כן, שהרי אין טעם לכתוב לפי התיקון "שאינו נעשה חלל לעולם", אבל יש לו משמעות אם הרמב"ם כתב במהדורה קמא: "אלא שהוא חלל כל זמן..." כמו כן יש תיקון בסוף דבריו – לפנינו נמצא: "ואותו הכהן כל זמן שהוא עמה הרי הוא פסול לעבודה". אולם "פסול לעבודה" הוא תיקון, ובמקור נראה שהיה כתוב "הרי הוא חלל", כמו שכתב לעיל (ראה שם הערה 23 של קאפח). עוד שינוי היה שבמהדורה קמא לא היה כתוב "ונדר שלא ישא נשים בעבירה כמו שיתבאר בשביעי דבכורות", ומשמע לפי דבריו שאם גרשה חזר לכשרותו מן התורה בלי שום תוספת התחייבות. נמצא מפשטות לשונו שהרמב"ם במהדורה קמא היה סבור שכהן הנושא גרושה נעשה חלל כל זמן שהוא נשאר נשוי אתה.⁶

בטבלה הבאה ההבדלים בין הגירסאות ניכרים היטב:

רמב"ם משנה סוטה ג, ז מה"ב	רמב"ם משנה סוטה ג, ז מה"ק
<p>וענין אינו מתחלל, שאינו נעשה חלל (לעולם), אלא שהוא פסול כל זמן שהוא נשאר עם אותה האשה שעשאה חללה, כגון שנשא כהן גרושה, הרי כשבא עליה נעשת חללה כמו שנבאר במסכת קדושין בין שהיתה כהנת או לוייה או ישראלית, לפי שזה שאמר כאן כהנת מתחללת אין ענינו שהכהנת בלבד היא שנעשת</p>	<p>וענין אינו מתחלל, שאינו נעשה חלל לעולם, אלא שהוא חלל כל זמן שהוא נשאר עם אותה האשה שעשאה חללה, כגון שנשא כהן גרושה, הרי כשבא עליה נעשת חללה כמו שנבאר במסכת קדושין בין שהיתה כהנת או לוייה או ישראלית, לפי שזה שאמר כאן כהנת מתחללת אין ענינו שהכהנת בלבד היא שנעשת</p>

⁶ אמנם אחד מידידי הציע שיש כאן ניסוח 'לא מוצלח' ברמב"ם, ולא חשב אף פעם שיש כאן דין חלל ממש, אולם קשה לומר שהרמב"ם כל כך לא דייק בלשונו. כמו כן הנגדה בין "חלל לעולם" לעומת "חלל כל זמן" מצביע על דין דאורייתא. עוד נראה מסוף דבריו במהדורה קמא "ואותו הכהן כל זמן שהוא עמה הרי הוא חלל, ואם גרשה חזר לכשרותו" (בלי להזכיר ענין הנדר) משמע שזה מדאורייתא. כמו כן הבאת דברי הספרא ע"י הרמב"ם המצביע כמקור לדין זה במישור הדאורייתא. עם נוסף את הרקע של תשובת רב האי גאון שהובאה להלן, נראה שדברי הרמב"ם הם מדאורייתא.

<p>חללה, אלא ענינו שהיא מתחללת כשאר המתחללות. וכשנעשת אשה זו חללה הרי היא נשאת חללה לעולם בין שמת בעלה או שגרשה. ואותו הכהן כל זמן שהוא עמה הרי הוא פסול לעבודה. ואם גרשה ונדד שלא ישא נשים בעבירה כמו שיתבאר בשביעי דבכורות חזר לכשרותו. ולשון ספרא להחלו, בזמן שהוא נוהג מנהג זה הרי הוא חולין.</p>	<p>חללה, אלא ענינו שהיא מתחללת כשאר המתחללות. וכשנעשת אשה זו חללה הרי היא נשאת חללה לעולם בין שמת בעלה או שגרשה. ואותו הכהן כל זמן שהוא עמה הרי הוא חלל, ואם גרשה חזר לכשרותו. ולשון ספרא להחלו, בזמן שהוא נוהג מנהג זה הרי הוא חולין.</p>
--	--

לפי שני הפירושים אלו יש משמעות שונה למקור מן הספרא שהרמב"ם הביא בסוף פירושו למשנה זו: וכך כתוב בספרא לפרשת אמור, פרשה א:

בעמיו בזמן שעושים כמעשה עמיו, לא בזמן שפרשו מדרכי ציבור, להחלו, נהג מנהג כזה הרי הוא חולים יכול יהיו חולים לעולם תלמוד לומר בעמיו בזמן שהוא עמו הרי הוא חולים, פירש הרי הוא בקדושתו.

לפי המהדורה קמא, דברי ברייתא זו הם דין מדאורייתא, והם מקור לשיטת הרמב"ם, שלמד את דברי הברייתא לפי פשוטתה. לפי המהדורה בתרא, כל הברייתא היא אסמכתא בעלמא המצביע על תקנת חכמים זו.

והנה מצאנו שיטה יותר מרחיקת לכת בתשובות הגאונים, שערי תשובה, סימן רלא, בתשובה של רב האי ז"ל:

וששאלתם אנשי הרבה כהני ראינו שחזרו בתשובה מאחר שלקחו נשי גרושי וחללות ואלמנו והתרו בהן ולא חזרו אין לכם לשאול דבר זה כי כמה הם המחוייבי מיתה בידי אדם מאחר שהתרו בהם ועברו עבירה ושלמו תאות' ומיד התנחמו וכך דרכי של עוברי עבירות שמיד מתנחמי לא יאמרו ב"ד כיון שהתנחם אין לדון עליו את הדין אבל יש לכם לדעת כי המקו' יתברך נתן מקדושתו לאהרן הכהן שהיה בחיר ה' ושאר הכהני מאותה הקדושה נוטלין ומקבצין זה מזה ואין נוטל שום כהן קדושה מלמעלה כמו שנטל אהרן הכהן אבל מקדושת אהרן נטלו זה מזה וקבלו זה מזה ולפי מברכין הכהני לאחר כן אשר קדשנו בקדושתו של אהרן והואיל והכהן מתקדש בקדושה שאינה מעצמו והוא חלל קדושת אהרן ואינה מעצמו

שנקדש מלמעלה לפי מעשיו הישרי לפי אין מברך ראשון ולא כל אות' הדברי הצריכין למי שמקבל קדושת אהרן והואיל והוא דחה ואתם התרו בו ולא רצה די לו להיות כשאר כל העם החוזרי בתשובה דקיי"ל קדושת אהרן חמורה משאר קדושות.

משתמע מפשטות דבריו שהכהן נעשה חלל לעולם ועד, וזה חל מדאורייתא. יתכן שזה היה מקור ותקדים לדברי הרמב"ם במהדורא קמא שלו, אלא הרמב"ם לא רצה להרחיק לכת לפסול אותו לצמיתות, וסמך עצמו על הספרא שהכהן הוא חלל זמני בלבד כל זמן שהוא נשוי לאותה גרושה.

אם כנים דברינו, ייתכן שרבנו חננאל היה סבור כמו רב האי או כמו הרמב"ם ולכן לא היה יכול לפרש את דברי פר פדא בכהן שנשא ובעל גרושה, שהרי אז הכהן עצמו מתחלל וממילא אין קל וחומר, ולכן פירש את דברי בר פדא בכהן גדול שבא על אלמנה ואינו נשוי לה, וממילא לא מתחלל. אמנם רש"י למד כמו שמקובל בהלכה ולכן היה יכול להעמיד את דברי בר פדא בכהן הדיוט שנשא גרושה שהרי לפי ההלכה המקובלת הכהן אינו מתחלל.

ג. השלכות מהמהדורה קמא של הרמב"ם לענין עבודה ותרומה

לפי שיטת הרמב"ם במהדורה קמא שלו לפירושו למשנה בסוטה הנ"ל, יש לדון בדין זה של כהן שנעשה חלל כל זמן שהוא נשוי לגרושה: האם יש כאן פסול של חלל במציאות, שאם יתחתן עם אשה אחרת היא תיעשה לחללה או שילידיה ממנו תהיו חללים, או האם יש כאן חלות דין פסול בלבד לעניין לפסול לתרומה ועבודה [כלשונו של הרב שמואל רוזובסקי זצ"ל בשיעורי רבי שמואל על מסכת מכות, תשנ"ה, בענין עדים זוממים בדף ב,א (עמ' סח), אות (סו)]. בקס"ד שם "וליפסליהו לדידיה ולא ליפסלו לזרעיה", ביאר הגר"ש רוזובסקי זצ"ל את שיטת הריטב"א:

דזה ודאי מוכח מסוגיין דאף אם היו העדים נפסלים מטעם כאשר זמם מכל מקום לא היו נעשים חללים במציאות דליהו "לאו זרעיה דאהרן" כשאר חלל דא"כ לא היה שייך שזרעם יהיו כהנים כשרים דמאחר דאביהם לאו זרעיה דאהרן הוא היאך יהיו הם כהנים ומ"ל אי נולד חלל או שע"י כאשר זמם נתחלל הא סו"ס לאו כהן הוא אי"ו דמתורת כאשר זמם לא הוי חייל בהו כ"א חלות דין פסול של חללות ליפסל לתרומה ועבודה אבל לא היו נעשים חללים במציאות ולכן זרעיה דאהרן מיהא הוו...

ונראה שאפשר לחקור כעין זה גם לפי המהדורה קמא של הרמב"ם. אולם, נראה שהרי אין כאן מציאות של פסול לדורות, אלא רק חלות דין של פסול.

הגר"ש רוזובסקי זצ"ל חקר לפי הקס"ד שם מה דינו של כהן שיש לו רק חלות דין פסול של חלל:

ויש לחקור באיזה איסור יעברו אם יעשו עבודה בפסול זה דבחלל דעלמא דלאו זרעיה דאהרן הוא, הריהו עובר בלאו דזרות, אבל הכא דחשיב זרעיה דאהרן רק דיש בו חלות פסול, א"כ ל"ש ביה אזהרה דזרות וצ"ל דהוי דין איסור מקרא דכאשר זמם, וצ"ע.

הרי בפירוש המהדורה קמא של הרמב"ם, אין כאן כאשר זמם, אלא חלות דין פסול בלבד, ואין כאן אזהרה דזרות, ואין כאן איסור של כאשר זמם, אז ייתכן שאם יעבוד, עבודתו תהיה כשרה.

וכן המשיך הגר"ש זצ"ל לדון (שם):

והנה לעניין חילול עבודה קיי"ל דבן גרושה ובן חלוצה שעבד עד שלא נודע עבודתו כשרה, אבל לאחר שנודע מבואר בפשטות בסוגיא דלקמן (מכות יא ע"ב) ובשאר דוכתי דאם עבר ועבד עבודתו פסולה,⁷ ומעתה יש לחקור בהנך עדים אי הוּו ג"כ מחללי עבודה לאחר שנודע פסולם וכשאר חלל, או לא. ובפשוטו צ"ל דמחללין עבודה אע"ג דלאו זרים נינהו, דאל"כ לא הוי כאשר זמם, וצ"ע.

לכאורה בנידון דידן שאין בעיה של כאשר זמם, נראה שהם לא יחללו את העבודה. יתר-על-כן, הרי הרמב"ם פסק בהלכות ביאת המקדש ו,י:

כהן שעבד ונבדק ונמצא חלל עבודתו כשירה לשעבר ואינו עובד להבא, ואם עבד לא חילל שנאמר בדרך י"י חילו ופועל ידיו תרצה אף חולין שבו תרצה.

וכן פירש הרמב"ם בפירוש המשנה לתרומות ח,א:

ואמר ה' בכהנים ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה, ולפיכך חלל שעבד עבודתו כשרה. אבל בעל מום שעבד עבודתו פסולה, שעליו אמר ה' מום בו לא יקרב.

⁷ וכן פירש הרמב"ם בקדושין סו,ב שלא אמרו בן גרושה ובן חלוצה שעבודתו כשרה אלא בספק אבל בודאי חלל פסול.

הרי לפי הרמב"ם חלל שעבד לא פסל את העבודה וממילא, אם יש רק חלות דין פסול, ולא מציאות של חלל, ייתכן שלא יעבוד לכתחילה, אבל אם עבד עבד, עבדותו תהיה כשירה.

לענין תרומה, כתב הרמב"ם בהלכות תרומות י, ב :

בת כהן שהיתה נשואה לישראל או שנפסלה ואח"כ אכלה תרומה משלמת את הקרן ולא את החומש, האשה שהיתה אוכלת בתרומה ואמרו לה מת בעליך או גירשך, וכן העבד שהיה אוכל ואמרו לו מת רבך והניח יורש שאינו מאכיל או שמכרך לישראל או נתנך לו או שחררך, וכן כהן שהיה אוכל ונודע לו שהוא בן גרושה או בן חלוצה הרי אלו משלמין הקרן בלבד...

יש לחקור אם כהן שיש לו חלות דין פסול חייב לשלם את הקרן בלבד, או שמא פטור הוא אפילו מתשלום זה.

כל זה לפי שיטת הרמב"ם, אמנם לפי תשובת רב האי אם הכהן אכן חלל מה"ת לעולם ועד, ייתכן שזה מציאות של חלל שאינו נפקע ממנו לעולם, ואז לפי שאר הראשונים, עבודתו תהיה ודאי פסולה, וכן בודאי ישלם את הקרן עבור התרומה (לפי שיטת הרמב"ם).

ד. השלכות מנוסחת מהדורה קמא לענין פסולי חיתון

ונראה שיש לחקור עוד בעמקות: האם הדין חלל שחל על הכהן הנשוי לגרושה לפי המהדורה קמא של הרמב"ם בפירוש המשנה שלו, פירושו הוא קנס ועונש על זה שהתחתן עם גרושה, או שזה דין שחל ממילא שמפני שהתחתן עם גרושה נתחלל מכהונתו.

והנה מצאנו בסוגיה בריש מכות הנ"ל, מחלוקת הגר"ח לבין העורך לנר. ביישובו של תוס' ד"ה בענין לעניין מצרי שני, חילק הגר"ח בין פסולי כהונה לבין פסולי קהל. בדבריו על "לו ולא לזרעו" כתבו בשמו (בכתבי הגר"ח ולקוח מירחון "המתיתבא" טבת תשי"ג, שנה א חו' ג) :

ולכאורה נראה דהנה בבן גרושה מצינו חומרות וקולות, חומרות שפסול לכהונה וקולות שמותר בפסולי כהונה, ויש להסתפק בהך דבן גרושה אי לאו הך קרא דלו ולא לזרעו והיו נעשים העדים בן גרושה מה יהא דין העדים אם נעשים בן גרושה גם לקולא להיתר דפסולי כהונה או לא, ולכאורה הרי פשוט דעל הקולות לא שייך דין

דכאשר זמם, א"כ לענין זה לא יעשו העדים כלל ב"ג, אלא על החומרות דרק ע"ז שייך דין דכאשר זמם, אולם נראה דייעשו בן גרושה לכל דבר, ואף על גב דלא שייך על הקולות דין דכאשר זמם, דהנה הא דבן גרושה מותר בפסולי כהונה, הלא הא לא הוי זה דין בפ"ע אלא דהדין פסול גורם זה דכיון דנפסל לכהונה ואין עליו קדושת כהונה, ע"כ מותר הוא בפסולי כהונה, ונמצא דהקולא של בן גרושה נובע מהחומרא והפסול וא"כ גבי עדים זוממין נמי נהי דעל הקולות ל"ש הך דינא דכאשר זמם, מ"מ מאחר דעל החומרות והפסול הרי שייך כאשר זמם, א"כ הרי הן כהפסולים ואין צריכים לזה דין דכאשר זמם כלל.

האחרונים בדור הקודם הסבירו את דברי הגר"ח. הרב דוד פוברסקי זצ"ל (שיעורי ר' דוד מכות ב,א, אות לה, "אי בדין חלל מכאשר זמם, היו לו גם הקולות של חלל") פירש:

ודוקא בפסולי כהונה, שפיר היה שייך כאשר זמם, כיון דהתם הקולות הוי תוצאה מהחומרות, דהא דבן גרושה מותר בפסולי כהונה, לא הוי זה דין בפני"ע, אלא הדין פסול גורם זה, דכיון דכל מה שאסור בפסולי כהונה, הוי רק מחמת הקדושת כהונה שיש לו, לכן כשנפסל לכהונה, ואין עליו הקדושת כהונה, ממילא מותר הוא בפסולי כהונה.⁸

אם חל על העד זומם שם חלל, הרי הוא נפסל לכהונה, ואין עליו קדושת כהונה וממילא מותר בפסולי כהונה.

אולם הערוך לנר למסכת מכות (ב,א בד"ה בעינן), לענין עדים כהנים שהעידו על כהן שהוא בן גרושה ונמצאו זוממים כתב על פי דברי הריטב"א:

עיין בריטב"א שלא נ"ל תי' התוס' דדוקא זרעו ממעטינן מלו ולא אשתו, ולכן ה"י נ"ל ביישוב קושית התוס' דזה הסברא נותנת כיון דעונש עדים זוממים קנס הוא כדאמרין לקמן (ד,ב) לא שייך לקנסם רק להחמיר אבל לא להקל עליהם, וכמו כן לא שייך ג"כ לענשם רק כאשר זממו ולא יותר, ולכן בשלמא בעדות בן גרושה אם נעשם בן

⁸ וכן למד הגר"ש רוזובסקי זצ"ל שסיכם את שיטתו של ר' חיים בענין זה (אות עו): "בפסולי כהונה דעצם דין הפסול לכהונה מפקיע מהם נמי קדושת כהונה לענין שמותרים בנשים האסורות לכהונה, וההיתר בא בתולדה מדין הפסול והחומר, " וראה המשך דבריו שם שהביא את הערוך לנר שחלוק על הגר"ח בענין זה.

גרובה אין אנו מחמירים ולא מקילים יותר מאשר היו לענין נישואיהם דעד הנה שהיו כהנים כשרים היו אסורים באיסורי כהונה ומותרים בכשרות וכן עתה כשנעשו בן גרובה...

ממילא, גם כאן בכהן הנשוי לגרובה, יש מקום לדון אם האיסור חלל הוא מטעם עונש וקנס, אז נראה שלא נקל להתירו להתחתן עם גרובה ופסולי כהונה. אבל אם זה דין חלל שחל עליו ואין לו שום סממני קנס ועונש, אז ייתכן כשיטת הגר"ח שהוא נפסל מן הכהונה ואין לו קדושת כהונה וממילא מותר בפסולי כהונה.

הגר"ח הביא ראיה לדבריו מדברי הרמב"ם הלכות איסו"ב טז, א-ב:

הלכה א: פצוע דכא וכרות שפכה שנשא בת ישראל ובעלו לוקין שנאמר לא יבוא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל י"י, ומותרין לישא גיורת ומשוחררת ואפי' כהן שהוא פצוע דכא מותר לישא גיורת ומשוחררת לפי שאינו בקדושתו, ואפילו נתינה או אחד מן הספיקות מותרת לו.

הלכה ב: הואיל ופצוע דכא אסור לבוא בקהל לא גזרו בו על הנתינים ולא על הספיקות, אבל פצוע דכא וכרות שפכה אסור בממזרת ודאית שהרי אסורה מן התורה.

הגר"ח דן על פי דברי הרמב"ם האלו בפסולי קהל, ואגב מביא ראיה לדבריו מכהן שהוא פצוע דכא:

והנה יש לחקור בפסולי קהל דכל הפסולין מותרין לבא זה בזה אם היתרם הוא מדין פסולם דכיון דיש להם דין פסול פקע מינייהו קדושת קהל וע"כ מותרים בפסולי קהל, או שאין תלוי זה בזה דאין היתרם משום דיש להם דין פסול נפקע מהם קדושת קהל, כ"א דזה דין מיוחד דפסולים מותרים לבא זה בזה, ונראה להביא ראיה מדברי הרמב"ם שכתב (איסו"ב טז, א-ב) דפצוע דכא אסור לבוא בקהל, והואיל ופצוע דכא אסור לבוא בקהל לא גזרו בו על הנתינים ולא על הספיקות, אבל פצוע דכא וכרות שפכה אסור בממזרת ודאית, שהרי אסורה מן התורה עכ"ל. וצריך ביאור דמאי שנא דהותר בפסולי כהונה ולא בפסולי קהל, ולפי"ז ניחא דפסולי כהונה היתר מסתעף מן הפסול, ולכן כשנעשה פצוע דכא ונפסל דפקע מיניה קדושת כהונה הרי הוא מותר בפסולים, משא"כ היתר בפסולי קהל דהתירן

הוא משום דלא הוי קהל, ולא משום דמפסלי מקהל, וע"כ פצוע דכא כיון דהוא בכלל קהל אלא דאיפסל לבא בקהל לא הותר בפסולים...

נראה שכהן שנשוי לגרושה לפי הרמב"ם במהדורה קמא שלו דומה לכהן שהוא פצוע דכא, שכל זמן שפקע ממנו קדושת כהונה, הרי הוא מותר בפסולים.

פירושו של הגר"ח הוא לפי דברי הח"מ אבה"ע ה ס"ק א :

לפי שאינו בקדושתו - משמע דה"ה גרושה וחללה (דמה לי זונה מה לי גרושה וחללה דהא בחד קרא כולהו כתיבי אשה זונה וחללה וגרושה מאישה לא יקחו וגירות זונה היא דנבעלת לכותי כך פרש"י פ' הערל עו, א כהן כשר אסור בגירות ומשוחררת משום זונה שנבעלה בגיותו) וכן אין עליו שום קדושת כהן כגון לטמא למתים ולישא כפיו דמאחר שאתה מתירו בגירות שהיא זונה דקרא ה"ה שאר מצות כהונה והוי כזר בעלמא...

ולא כמו שיטת הבי"ש שם, ס"ק א, החולק על דבריו: "...ולישא גרושה וחללה אסור... ולא כח"מ שכתב דמותר בגרושה..."

והנה, לו יצוייר שהפצוע דכא או כרות שפכה היו מתרפאים, אז אין ילדיו ממזרים, וכמו שפסק ערוך השולחן אבה"ע"ז ה, יט :

בכל הפסולים הודאים שנתבאר אם נשא אשה והולידה בנים הרי הם ממזרים דהרי הוא אינו יכול להוליד (בי"ש סק"ג) אלא שיי"א דבניקבו הביצים הם ספק ממזרים ולדעת כמה פוסקים אין רפואה לכרות שפכה וגם במה שיש רפואה אין תולין שנתרפא אא"כ ידוע שנתרפא (שם) ומ"מ נ"ל דאם האשה מוחזקת לצנועה ויראת ד' תולין לומר שנתרפא ואף גם לכרות שפכה לפמ"ש בסעי' ט"ו אפשר שיתרפא ע"י רפואות ע"ש והדבר תלוי לפי ראות עיני חכמי המקום.

ממילא נראה שאם הוא נתרפא הוא חוזר להיתרו ומותר לבוא בקהל. ואם היה כהן, אז היה חוזר לקדושתו, ואסור בגירות, ולפי הגר"ח אסור גם בזונה ובגרושה.

ונראה שה"ה בכהן שנשא גרושה לפי המהדורה קמא של הרמב"ם, שיש לו חלות פסול, ולפי הגר"ח מותר לו להתחתן עם פסולות לכהונה, אבל כשיגרש את אשתו הפסולה, מיד הוא חוזר לכשרותו, וכל איסורי כהונה חלים עליו.

ונעיר שלפי דברי רב האי גאון הנ"ל "והוא חלל קדושת אהרן" משמע שאין כאן עונש וקנס אלא דין, ולפי דבריו אם יש כאן דין חלל מן התורה, ייתכן שהוא יהיה מותר בפסולי כהונה לפי כל השיטות.